

زنان و آسیب های همسرگزینی و ازدواج

ندا امیری پارسا^۱

چکیده

ازدواج تیغ دو لبه ای است که اگر با هدف، برنامه ریزی و شناخت صورت گیرد زندگی رضایت بخش را به دنبال دارد و در غیر این صورت منجر به نارضایتی می گردد. انتخاب نادرست همسر و ازدواج به علت های غیرصحیح، خانواده را با چالش های جدی روبرو خواهد کرد که زنان و کودکان در این چالش ها آسیب پذیر تر هستند. مقاله پیش رو به روش توصیفی به بررسی آسیب هایی پرداخته که بر اثر انتخاب علت نادرست در ازدواج و انتخاب همسر متوجه زنان است. نتایج این پژوهش نشان می دهد که ازدواج های زودرس، دیررس، غیر هم کفو آسیب های جسمی و روانی و البته اجتماعی زیان باری برای زنان دارد. از طرفی اگر علت ازواج صحیح باشد اما در انتخاب همسر دچار اشتباه شود ممکن است پیامدهایی چون روابط فرازنشویی آسیب پذیری فرزندان و طلاق را به دنبال داشته باشد.

واژگان کلیدی: آسیب، ازواج، زنان، همسرگزینی

۱. طلبه سطح دو مدرسه علمیه الزهراء سلام الله علیها اهواز.

مقدمه

ازدواج و تشکیل خانواده، پیمانی مقدس و الهی است که بین زن و شوهر و بر اساس فطرت خدایی و امر خداوند متعال صورت می‌گیرد. این امر مقدس فرایندی متعهدانه با عشق و مسئولیت برای آرامش و گسترش روابط خانوادگی است و علاوه بر این انتخاب یک شریک و ورود به زندگی زناشویی یک نقطه عطف و موفقیت شخصی است. از این رو نخستین مرحله‌ی چرخه زندگی خانوادگی، موفقیت در انتخاب همسر است؛ این موفقیت مراحل بعدی زندگی را به شدت تحت تأثیر خودش قرار می‌دهد. از همین منظر انتخاب همسر یک فرایند است که اگر مبتنی بر ارزشهای افراد و آگاهانه صورت گیرد چشم‌انداز بهتری را برای فرد و جامعه در پی خواهد داشت و اگر بر اساس ملاک‌های ناصحیح صورت می‌گیرد ممکن است پیامدهایی چون آسیب‌پذیری خانواده به ویژه زنان و کودکان را در پی داشته باشد.

ازدواج و مسائل پیرامون آن به ویژه انتخاب همسر پژوهش‌های بسیاری را به خود اختصاص داده است که فقط به بخشی از ارزش‌ها یعنی معیارهای همسرگزینی در آن توجه شده است و کمتر به آسیب‌های انتخاب ناصحیح به ویژه برای زنان پرداخته‌اند. از جمله شفیع، فاتحی زاده و اسنجرانی (۱۴۰۲) به روش کمی به تعارضات همسرگزینی دختران با والدین پرداخته است. همچنین لواسانی و همکاران (۱۴۰۰) نیز ارزشهای زیربنایی انتخاب همسر را بررسی نموده است. مقاله حاضر به دنبال شناخت آسیب‌هایی است که از انتخاب نادرست همسر و همچنین ورود به عرصه زندگی تاهلی با علل نادرست، متوجه زنان می‌باشد.

۱. همسرگزینی

تشکیل زندگی سالم، متعادل و پایدار مانند هر امر دیگری، به تفکر منطقی و تلاش و کوشش نیازمند است. جوان باید بر اساس معیارهای اصولی و منطقی، همسر آینده خود را انتخاب کند؛ زیرا ازدواج تنها راه مطمئن و مشروع برای بقا و تربیت نسل سالم «وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ هُمْ يَكْفُرُونَ؛ و خدا برای شما همسرانی از جنس خودتان قرار داد و از همسرانتان، فرزندان و نوادگانی پدید آورد، و از نعمت‌های پاکیزه و دلپذیر به شما روزی داد، [با این همه لطف و رحمت]

آیا به باطل ایمان می آورند و نعمت های خدا را ناسپاسی می کنند؟!»^۱

و شکل گیری جامعه سالم است که با ارضای غریزه جنسی از مسیری سالم و پاک، مانع گسترش فساد در اجتماع بوده و از این نظر نقش مهمی در سلامت و امنیت جامعه ایفا می کند. بیشترین مشکلات در زندگی خانوادگی از این روست که دختر و پسر همسر متناسب با خود را انتخاب نکرده اند. کفویت، اولین اصل مهم انتخاب همسر و به معنای هم سویی در عقاید و اخلاق است؛^۲ چنانکه پیامبر اکرم (ص) فرموده است: «به افراد هم سنگ و هم شان خود از نظر ایمان و اصالت زن بدهید و با هم شان خود ازدواج کنید»^۳. اگر یکی از دو پایه کفویت، یعنی هم سویی در اخلاق یا عقاید، استحکام لازم را نداشته باشد؛ ساختمان زندگی دچار تزلزل خواهد شد. این در حالی است که موافق بودن در عقاید و اخلاق، موجب می شود بسیاری از ددغه های زائد از زندگی بیرون رود و انسان، مشغول چیزی بیش از آنچه مربوط به هدف آفرینش اوست، نگردد.^۴

ایمان و تقوا، ملاک اصلی انتخاب همسر است؛ زیرا زن و مرد با ایمان و تقوی، از هر جهت برای تربیت فرزندان صالح شایسته ترند. «الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ» زنان ناپاک برای مردان ناپاک و مردان ناپاک برای زنان ناپاک و زنان پاک برای مردان پاک و مردان پاک برای زنان پاک. آنها از آنچه در باره شان می گویند منزهند. آمرزش و رزق نیکو برای آنهاست.^۵

زن و شوهر با ایمان می توانند بر همه مشکلات زندگی، اعم از اقتصادی و روانی غلبه کنند و فرزندان خود را مطابق موازین و برنامه های دینی تربیت کنند. اصالت و شرافت خانوادگی، یعنی خوش نامی، نجابت، پاکیزه بودن، دینداری و بزرگواری نیز از دیگر ملاک هایی است که نقش تعیین کننده ای در تعالی همسران دارد. از این روست که رسول خدا (ص) فرموده است:

۱. نحل: ۷۲

۲. رضایان، پیامدهای انتخاب نادرست همسر، ص ۸.

۳. مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۰۰، ص ۳۷۵.

۴. عباسی ولدی بیگی، از نو با تو (کتاب اول)، ص ۳۷ و ۳۸.

۵. نور: ۲۴.

«هر کس دختر گرامی‌اش را به ازدواج مردی گنهکار درآورد، در حقیقت نسل خود را ضایع کرده است». تناسب سنی، عفت و حجاب، حسن خلق، توانایی اداره زندگی، سلامت جسم و روان و نیز درایت و هوشمندی از دیگر ملاک‌ها و معیارهای صحیح و شایسته برای انتخاب همسر است.

۲. آسیب‌های همسرگزینی

۲-۱: آسیب‌های روش انتخاب

۲-۱-۱: آشنایی و روابط پنهانی دختر و پسر قبل از ازدواج: روابط دختر و پسر به بهانه‌ی ازدواج، آسیب‌های جبران‌ناپذیری را در بر دارد که به برخی از آنها اشاره می‌شود.

الف) خطر بی‌عفتی:

با توجه به این که این دو، سرشار از عواطفند و در اوج غرایز جنسی قرار دارند، به گونه‌ای که وقتی کنار هم قرار می‌گیرند، فعل و انفعالات هورمونی در وجودشان شکل می‌گیرد و کشش فراوانی در آنها ایجاد می‌شود، احتمال بسیاری وجود دارد که به هم نزدیک شوند و گوهر عفت دختر در معرض خطر قرار گیرد.^۱ امام علی (ع) در ضمن وصایای خود به حضرت مجتبی (ع) فرمود: «از مراکز بد نام بپرهیز، از مجالسی که مورد سوء ظن است دوری کن و بدان که رفیق بد، دوست خود را فریب می‌دهد و میل او را به کارهای ناپسند تحریک می‌کند و سرانجام آلوده‌اش می‌سازد.»^۲

ب) قرارگیری در موضع تهمت:

زیرا دیگران در صورت مشاهده‌ی دختر و پسر با هم نمی‌دانند که ارتباط آن دو برای شناخت ازدواج است و گمان می‌کنند. رابطه‌ی نامشروع دارند و این مطلب بر ازدواج آنان به ویژه دختر (در صورت منتهی نشدن به ازدواج) اثر منفی خواهد داشت و دختران بیش از پسران در معرض این آسیب قرار دارند، زیرا سبب می‌شود که آن‌ها به جرم آلودگی به این روابط، شرایط ازدواج

۱. دهنوی، گلبرگ زندگی، ص ۴۷.

۲. فلسفی، الحدیث روایات تربیتی، ج ۲، ص ۹۵.

پاک را از دست بدهند.^۱

ج) ایجاد جو بدبینی:

به گواه کارشناسان ازدواج، اغلب دختران و پسرانی که با هم ارتباط دارند، به ازدواج منتهی نمی شود و مدت ها پس از ارتباط، با شخص دیگری ازدواج می کنند و در صورت ازدواج، با توجه به ویژگی غیرت در مرد، ممکن است سؤالاتی در ذهن او شکل گیرد که چرا همسرم پیش از محرمیت، با من رابطه برقرار کرد و نکند مشابه این نوع ارتباط را با دیگران نیز داشته است؛ و هرچه این رابطه نزدیکتر باشد، میزان این سؤالات و سلب اعتماد نیز افزون تر خواهد شد. با نگاهی به آمار می توان دید که آمار طلاق در بین کسانی که قبل از ازدواج، ارتباط های دوستانه داشته اند بالاتر است و ارتباط دختر و پسر در محیط اجتماع، بیش تر از آن که معرفت ساز باشد، فروزنده ی هوس ها و معرفت سوز است.^۲

د) عدم شناخت درست:

یکی از پیش نیازهای ضروری ازدواج، آشنایی دو طرف از ویژگی های رفتاری، شخصیتی، اخلاقی، خانوادگی، اقتصادی و اجتماعی یکدیگر است و هر دو طرف باید با حساسیت تمام، در فرایند خواستگاری، تصمیم عاقلانه بگیرند تا بتوانند با آغاز زندگی مشترک، به آرامش برسند و عامل رشد و کمال همدیگر را فراهم کنند، حال آ یا می توان با ایجاد رابطه و ابراز پیام های عاطفی به همدیگر، به این هدف دست یافت و به روحیات و ویژگی های اخلاقی، روانی و خانوادگی همدیگر پی برد؟ پاسخ این پرسش قطعاً منفی است، زیرا دو طرف، در هنگام ملاقات، سخت مراقب خود هستند و طبیعی است که فهرستی از معایب خود را در اختیار دیگری قرار نمی دهند.^۳

ه) ایجاد وابستگی:

روابط قبل از ازدواج، ممکن است به وابستگی طرفین، به ویژه دختر منجر شود و وابستگی آن دو قبل از فرایند خواستگاری، مراحل شناخت را مشکل خواهد کرد؛ زیرا وقتی انسان، به کسی

۱. محسنی و میرزایی، آسیب شناسی انتخاب همسر، ص ۵۱.

۲. روزنامه جمهوری اسلامی، ۶۵۷۱، ۱۳۸۰/۱۱/۲۹.

۳. دهنوی، گلبرگ زندگی، ص ۴۳.

رابطه جنسی اجباری قرار بگیرد و برای او که هنوز از نظر جسمی و جنسی تکامل نیافته، شدت می تواند عواقب تهدید کننده سلامتی به همراه داشته باشد لذا زن باردار جوان با خطرهای جسمی، تکاملی، و مسائل جدی روانی و اجتماعی و اقتصادی روبروست.^۱

ب) ازدواج دیررس:

در حقیقت ازدواج درسینن بالابه آن معنا است که جوانان باید دوره های طولانی تر را درخویشتننداری جنسی بگذرانند، که این خود باعث وارد شدن فشارروحي، روانی، افسردگی و اضطراب وبه وجود آمدن بسیاری از امراض روانی دیگری درآنان می شود. ازدواج درسینن بالا علاوه برعوارض یاد شده، باعث ایجاد فاصله بین والدین وفرزندان هم می شود. به موجب فاصله نسلی، شکاف ودرموردی تضاد نسلی به وجود می آید وهمین امرهمراه با بزرگ شدن بچه ها اختلاف سلیقه و نگرش های متفاوتی را دردرون خانواده به ثمر می رساند. “ اما افزایش سن ازدواج به افزایش سرمایه های اجتماعی منجر می شود وفرد با دیدی بازتر و اندیشمندتر همسر خود را انتخاب می نماید. می توان گفت که این تاخیرنقش مثبتی در زندگی فرد داشته است، ولی در بسیاری از مواقع افزایش بیش از حد سن ازدواج باعث سرخوردگی های عاطفی و روانی در فرد می شود که حتی توانمندی های فردی هم نمی تواند این سرخوردگی ها را درمان کند. در اصطلاح کلی می توان گفت که ازدواج فرد می بایست در سن مطلوب انجام شود نه آن قدر زود که صرفا مبتنی بر غرایزجنسی و یا اجبارهای اقتصادی و اجتماعی باشد و نه آن قدر دیر که منجر به بروز اختلافات روانی و یا حتی آسیب های اجتماعی شود. افزایش سن ازدواج به تدریج سن بچه دار شدن در میان زنان بالا رفته که همین امر می تواند سلامت نسل آینده را به خطر بیندازد.^۲

ج) ازدواج با اختلاف سنی زیاد:

به دلیل برخورداری سریع تر دختران از بلوغ عاطفی اجتماعی، بهتر است دختر چند سالی کوچک تر از پسر باشد یا حداقل در یک دامنه سنی مساوی باشند. اگر از همسر خود خیلی بزرگتر باشد:

- این امکان وجود دارد که حوصله ی او را نداشته باشد؛

۱ . کاظمی پور، شهلا. تحول سن ازدواج زنان در ایران و عوامل جمعیتی موثر بر آن، ص ۱۲۵.

۲ . مهدوی، پیامدهای ناگوار اجتماعی تاخیر در ازدواج، ص ۷.

- ممکن است برای همسر خود نقش والد را بازی کند؛
- در رابطه قدرت بیش تری پیدا می کند و وسوسه می شود که همسر خود را کنترل کند؛
- ممکن است بخواهد خود را جوان تر از سن واقعی خود نشان دهد.

و اگر از او خیلی کوچکتر باشد:

- این امکان وجود دارد که او به عنوان یک الگو و آموزگار نگاه کند؛
- ممکن است برای همسر خود نقش کودک را بازی کند؛
- ممکن است بخواهد خود را مسن تر از سن واقعی خود نشان دهد.^۱

ج) ازدواج اجباری:

برخی معتقدند که ازدواج اجباری از مصادیق نقض حقوق بشر زنان است. ازدواج اجباری موجب نادیده گرفته شدن آزادی اراده و حق تعیین سرنوشت شده و آن را به نقض فاحش حقوق بشر مبدل میسازد. لزوم صیانت از کرامت و حیثیت ذاتی انسان و به تبع آن اصل آزادی اراده، حرمت زندگی شخصی، ممنوعیت بردگی و برابری همه انسانها در بهره‌مندی از حقوق اقتضا میکند که حق افراد در انتخاب آزادانه همسر پذیرفته شود.^۲ حاملگی اجباری، نداشتن اختیار در تعیین تعداد فرزندان و دفعات حاملگی، از دست دادن حق آموزش، تجاوز، خشونت جسمی، آذمربایی، قتل عمد و فشارهای روانی که گاه ممکن است منتهی به خودکشی، خودزنی و بیماریهای روانی گردد، از جمله دیگر پیامدهای ازدواج اجباری است. حتی در مواردی که بزه‌دیده برای فرار تلاش میکند، ممکن است با مشکلاتی مانند از دست دادن سرپناه و طرد اجتماعی مواجه شده و یا پس از فرار توسط افراد غریبه مورد خشونت قرار گیرد.^۳

د) ازدواج های تجاری

ازدواج برای پول یا عشق قرن ها موضوع مورد بحث بوده است. این تصمیمی است که نیاز به بررسی دقیق دارد، زیرا می تواند پیامدهای مثبت و منفی داشته باشد. تصمیم گیری برای ازدواج

۱. آقای، ازدواج‌های آسیب زا، ص ۱۶-۱۷.

۲. امیری، توسعه حقوق بین‌المللی کیفری بر پایه جرم‌انگاری ازدواج اجباری به عنوان جنایت، ۲۸۶-۲۸۷.

۳. مقدسی و عامری، ازدواج اجباری؛ از ممنوعیت انگاری تا جرم انگاری، ص ۱۷۱.

برای پول یک موضوع شخصی است و باید بر اساس شرایط و ارزش های فردی باشد. با این حال، چندین نشانه وجود دارد که نشان می دهد ازدواج برای پول ممکن است انتخاب مناسبی برای شما نباشد.

سازگاری یکی از بزرگترین عواملی است که یک ازدواج یا رابطه موفق را کنترل می کند و از اصول زندگی مشترک است. در صورتی که در رابطه با شریک زندگی این مشکل وجود نداشته باشد، ممکن است در ازدواج خود دچار مشکل شوید. همچنین ازدواج برای پول گاهی اوقات می تواند منجر به از دست دادن آزادی و استقلال شخصی شود. اطمینان حاصل کنید که در فرایند تصمیم گیری می توانید کنترل زندگی خود را در دست بگیرید؛ ازدواج برای پول می تواند احساس وابستگی ایجاد کند که در طول زمان منجر به رنجش می شود. برای لذت بردن از زندگی خود به عنوان یک انسان، باید سطحی از استقلال را حفظ کرده و فراتر از جنبه های مالی به روابط خود کمک کنید. آیا این ازدواج شما را برای هر موردی به شریک زندگی خود وابسته می کند؟ این شاید نشانه ای شما که ازدواج برای پول برایتان مناسب نیست^۱.

نتیجه گیری

در ازدواج های زودرس زنان بشدت در معرض عواقب تهدید کننده سلامتی قرار می گیرند؛ لذا زن باردار جوان با خطرهای جسمی، تکاملی، و مسائل جدی روانی و اجتماعی و اقتصادی روبروست. همچنین اگر دیر هنگام صورت گیرد سن بچه دار شدن در زنان بالا رفته که همین امر سلامت زن و نسل آینده را به خطر می اندازد. حاملگی اجباری، نداشتن اختیار در تعیین تعداد فرزندان و دفعات حاملگی، از دست دادن حق آموزش، تجاوز، خشونت جسمی نیز از پیامدهای ازدواج اجباری است.

در فرآیند انتخاب همسر که به عنوان سنگ زیربنای یک زندگی موفق باید به دقت مورد توجه قرار گیرد؛ انتخاب هایی که بر اساس ملاک های ناصحیح صورت می گیرد ممکن است پیامدهایی چون روابط فرزندناشویی، آسیب پذیری فرزندان و طلاق را به دنبال داشته باشد. این پیامدها نه تنها زندگی فردی و خانوادگی همسران را دچار مشکل می کند بلکه بعد اجتماعی نیز جامعه مشکل آفرین می شود.

۱. ویکی روان، ازدواج برای پول صحیح است؟ (مزایای و معایب) - ویکی روان (wikiravan.com)

منابع

- قرآن کریم، ترجمه انصاریان.
- نهج البلاغه، ترجمه دشتی.
- ۱. امیری، فاطمه، «توسعه حقوق بینالمللی کیفری بر پایه جرمانگاری ازدواج اجباری به عنوان جنایت علیه بشریت توسط دادگاه ویژه سیر الثون»، **مجله حقوق بین المللی**، سال بیست و هفتم، شماره ۴۳، ۱۳۸۹ش.
- ۲. افروز، غلامعلی، «مبانی روان شناختی ازدواج در بستر فرهنگ و ارزش های اسلامی»، تهران: موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۱.
- ۳. ارجمند سیاه پوش، اسحاق؛ پیرامون، ندا، «بررسی آسیب شناختی طلاق عاطفی از دید زنان و پیامدهای آن بر فرزندان ساکن در شهرک بعثت شهرستان ماهشهر»، **فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات جامعه شناختی جوانان**، سال پنجم، شماره چهاردهم، تابستان ۱۳۹۳، صص ۹-۲۲.
- ۴. باستانی، سوسن و همکاران، «پیامدهای طلاق عاطفی و استراتژی های مواجهه با آن»، **فصلنامه علمی پژوهشی خانواده پژوهی**، سال هفتم، شماره ۲۶، تابستان ۱۳۹۶، صص ۲۴۱-۲۵۷.
- ۵. پناهی، علی احمد، ازدواج در اسلام؛ با نگاهی به کارکردهای تربیتی و روان شناختی، **نشریه معرفت**، شماره ۱۰۴، ۱۳۸۵، صص ۳۴-۴۴.
- ۶. دهنوی، حسین، گلبرگ زندگی، قم: خادم الرضا (ع)، چاپ پنجم، ۱۳۸۸.
- ۷. رضایی علی محمد، و همکاران، «تعاملات عاطفی زوجین و نقش آن در طلاق عاطفی و اقدام به طلاق: یک پژوهش کیفی»، **فصلنامه علمی پژوهشی خانواده پژوهی**، سال سیزدهم، شماره ۵۲، زمستان ۱۳۹۶، صص ۵۸۵-۶۴۰.
- ۸. رضاییان، زهرا، پیامدهای انتخاب نادرست همسر، **فصلنامه علمی تخصصی مبلغان**، شماره ۱۲۱، بهار ۱۳۹۹، صص ۷-۱۶.
- ۹. روزنامه جمهوری اسلامی، ۶۵۷۱، ۱۳۸۰/۱۱/۲۹.
- ۱۰. عباسی ولدی بیگی، محسن، **از نو با تو (کتاب اول)**، چاپ دوم، تهران، بهار ۱۳۷۹ش.

۱۱. عبداللهی، الهام و همکاران، «پیش بینی نگرشهای مربوط به خیانت بر اساس ملاک های انتخاب همسر و نگرش مربوط به عشق»، فصلنامه علمی پژوهشی روانشناسی تحلیلی شناختی، شماره ۳۲، بهار ۱۳۹۷، صص ۲۵-۳۳.
 ۱۲. فلسفی، محمد تقی، «الحديث روايات تربیتی»، ج ۲، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۸.
 ۱۳. کاظمی پور، شهلا. تحول سن ازدواج زنان در ایران و عوامل جمعیتی موثر بر آن، فصلنامه پژوهش زنان، شماره ۱، ۱۳۸۳، صص ۱۲۴-۱۰۳.
 ۱۴. محمدی، زهرا، «بررسی آسیب‌های اجتماعی زنان در دهه ۳۷۰-۱۳۸۰»، تهران: روابط عمومی شورای فرهنگی اجتماعی زنان، ۱۳۸۳ ش.
 ۱۵. محسنی ملردی، اسماعیل؛ میرزایی، فائزه، «آسیب شناسی انتخاب همسر»، کنگره بین المللی فرهنگ و اندیشه دینی، صص ۴۸-۶۵، بی تا.
 ۱۶. مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، تصحیح جمعی از محققان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.
 ۱۷. مهدوی، طه‌پور، پیامدهای ناگوار اجتماعی تاخیر در ازدواج، روزنامه رسالت، شماره ۷۳۴۳ به تاریخ ۹۰/۵/۳۰، صفحه ۷.
 ۱۸. مقدسی، محمدباقر؛ عامری، زهرا، «ازدواج اجباری از ممنوعیت انگاری تا جرم انگاری»، نشریه آموزه های حقوق کیفری، مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی، شماره ۱۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۵، صص ۱۶۹-۱۹۸.
 ۱۹. نصیری، محمود؛ و همکاران، «بررسی مقایسه ای مشکلات ارتباطی نوجوانان با والدین از دیدگاه نوجوانان و والدین در دبیرستان های منتخب دولتی شهر اصفهان»، دوماهنامه علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی شهرکرد، دوره سوم، شماره دومف تابستان ۱۳۸۰، صص ۳۱-۳۸.
- منابع اینترنتی:

۱. ازدواج برای پول صحیح است؟ (مزایای و معایب) - ویکی روان (wikiravan.com)